

Romualdas Granauskas

Skiriu Petruį Repšiu

RAUDONAS ANT BALTO

(Apysaka)

[ištraukos]

Žmogaus protas, deja, taip sutvarkytas, kad prisiminimai nė vienoj atminty nepalieka vientisos, nepertraukiamos linijos, tiktai kažkokius taškelius ir brūkšnelius, ryškius ar nelabai, lyg kokią Morzės abėcėlę, o visus baltus tarpus užpildo buvusi kasdienybė, nors ji kaip tik ir sudaro didžiausią mūsų gyvenimo dalį, ir tuo ji yra gailėstinga, nes pasitraukia nuo mūsų amžinai, ir tik retai kam gyvenimo pabaigoj, pačioj senatvėj, kartais netikėtai vėl pasirodo priešaušrio sapnuose, bet visuomet – kokia buvusi: nereikšminga ir neskausminga. Dar mažiau mes atsimenam spalvas, nes ir mūsų sapnai juk retai tebūna spalvoti, bet savo širdyse visi jaučiam tų spalvų ilgesį, nes atsibudę norėtumėm, kad visi sapnai būtų spalvoti, būtų kas naktį, visuomet, ne retkarčiais, ne retsykais, ne tuomet, kai mes jų jau seniai nebesitikim ir nebelaukiam.

Aš savo gyvenime gerai atsimenu tik pirmąsias dvi spalvas, geltoną ir rudą. Jos buvo spalio mėnesio, bobų vasaros, spalvos. Teisybė, dar buvo ir žalio, tokio tamsiai žalio, miške augančių eglaičių žalumo. Po viena tokia eglaitė, nedidelėj įlomėlėj, mes tada ir gulėjom: patėvis, motina ir aš, motina buvo mane pusiau užgulusi ir prispaudusi prie žemės, o arklys, pakinkytas į vežimą, stovėjo ant tos įlomėlės krašto, atvarslais pririštas prie kitos eglės kamieno. Po mumis drebėjo ir šokinėjo žemė, nors visai neseniai mes dar važiuom vieškeliu, jame matėsi ir kitų vežimų, ir sunkvežimių, kai patėvis šūktelėjo:

– Rusai!.. – ir staigiai įsuko arklį į eglynėlį.

Tuoju už eglynėlio ir ėjo tas vieškelis, kurį dabar bombardavo lėktuvai. Tarpais tarp sprogių, kai po mumis nedundėjo žemė, aš girdėjau, kaip vis tiek ji dunda nuo mano širdies plakimo. Kai lėktuvai nuskrido, patėvis liepė gulėti kur gulėjus, o pats iškišo į vieškelį galvą, prieš tai dar paglostęs ir apraminęs visu kūnu krūpčiojantį arklį. Jis netrukus sugrįžo, ir mes galėjom atsisėsti:

– Viskas. Rusai atkirto frontą.

– Tai kaip mes dabar beišbėgsim?.. – pradėjo verkti motina. – Kaip dabar bus?..

– Kaip yra, taip ir bus.

– Mes juk rusams į nagus papulsim.

– Gal nepapulsim.

Jis atrišo arklį, mes vėl susėdom atgal į vežimą. Išvažiuavęs į vieškelį, patėvis pasuko arklį į kairę, į tą pusę, iš kurios mes ir atvažiuom. Kelias palengva leidosi žemyn pro medžius ir krūmus, ir tada aš jas visam gyvenimui įsidėmėjau: ir tą rudą, ir geltoną, o pakalnės apačioj bėgo upelis, ir medinis tiltas per jį dar nebuvo subombarduotas.

Ant to tilto patėvis sustabdė arklį, išlipo iš ratų ir iš po šiaudų ištraukė šautuvą ir ryšulį, kuriame buvo jo policininko uniforma. Žvalgėsi ir į vieną pusę, ir į kitą, bet dabar vieškelis buvo tuščias, nebesimatė jame daugiau nei pabėgėlių vežimų, nei kokių sunkvežimių. Šautuvas garsiai pliumptelėjo apačioj į vandenį, o didelį ryšulį srovė nunešė tolyn.

Sėdėjau atbulas vežimo gale, prasidėjo laukai ir ražienos, ir tos dvi gražios spalvos tolo nuo manęs į prisiminimus.

Toliau atminty – baltas tarpas. Žinau, kad mes gyvenom Rimkaus ūkyje, troba stovėjo prie pat vieškelio, tik ar šalia to paties, ar visai kito, dabar negaliu pasakyti. Pro vieną kambario langą matėsi apsnigtas laukas, už jo – medinis tvartas ir kiek į šoną – trobos stogas, o pro kitą langą – vieškelis, už to vieškelio tuojau žemyn leidosi sodas, jis buvo taip prisnigtas ir užpustytas, kad obelų šakos kyšojo išsikėtojusios tiesiog iš sniego. Aš tada sirgau, man neleido keltis iš lovos, todėl tiktai tiek ir tegalėjau matyti.

Ir vėl atminties linijoj – baltas tarpas. Bet paskui tame baltume pradeda ryškėti daiktai: keturios sienos, durys, tie du langai, pečiukas, dvi lovos, o vienoje iš jų aš ir guliu. Tik visai neprisimenu spalvų, tarytum viską matyčiau juodai baltame kine. Ir motina, ir patėvis tokie pilki, vien jų veidai ir rankos šviesesni už drabužius. Viename kampe, ant nupjautų medžio trinkelių, stovi užrišti du baltų miltų maišai, ant trinkelių jie dėl to, kad nepasiektų ir nepragraužtų pelės. Šalia kito lango, pro kurį matau kyšančias obelų šakas, – kiti du maišai, bet jie prikimšti mūsų drabužių, ne mūsų, o patėvio ir motinos, nes manųjų tiek ir tėra, kiek persverta ant lovos galo, beskubėdama motina jų daugiau į vežimą nepaėmė, o gal aš daugiau dar ir neturėjau. Bet labiausiai ji gailisi ne mano drabužių, o savo siuvamosios „Zinger“ mašinos, beveik kiekvieną kartą, atsistojusi prie pečiuko, sako per petį patėviui:

– Viską reikėjo palikti, bet pirmiausiai – grobti už mašinos. Būtų dabar mašina – nereikėtų kasdien srėbti tos juodos miltynės. Ir duonai, ir mėsgaliui dabar puikiausiai užsiūčiau.

Užsiūtų, žinoma, bet ne rankomis. Tiesa, ji, atsisėdusi ant kitos lovos, kažkam vis pasiūdavo rankomis tai kokį prastą sijoną, tai paprasčiausią žiurstą, bet su viena adata geresnio ko nepasiūsi. Tiesa, su adata galima pasiūti avies kailinius, bet juos siuva dažniausiai vyrai, nes tam reikia labai stiprių pirštų.

Patėvio, atsisėdusio ant žemos beržinės trinkelės, aš dažniausiai tematau tiktai pakaušį ir nugarą. Jis daug senesnis už motiną ir jau visai žilas. Susispaudęs tarp kelių jis tai skaptuoja, tai drožia vis kokį medgalį, o motina tas drožles vis šluoja ir šluoja prie pečiuko. Paskui iš to medžio bus balti medpadžių padai, patėvis juos apkals rusiškų aulinių kerza ar kokių senų kamašų viršais ir kam nors parduos, toks tas ir tebus uždarbis. Patėvio nugara kreiva: dešinė mentė daug labiau atsikišusi, ir vienas petys visuomet lyg pakeltas į viršų. Gal prie Radviliškio, gal prie Giedraičių į tą mentę pataikė sviedinio skeveldra, kai jis kovojo gal su bermontininkais, gal su lenkais, o gal jis kovojo ir su tais, ir su tais ir nė kiek nebijojo, bet rusų bijo baisiausiai: kai tik pamato rusų kareivį, praeinantį vieškeliu pro langą, liaujasi ir drožęs, ir skaptavęs, kad nepasprūstų peilis ir nesužalotų rankos.

Dar aš matau ne tik patėvį, motiną, bet ir senąją Rimkienę su virtu cukriniu runkeliu rankose, tai ji ir leido mums šitame kambarėlyje gyventi. Tokia maža, sudžiūvusi moterytė – ir vis tas didelis virtas runkelis, net aš, vaikas, niekuomet taip nenorėjau saldumo. Kartais dar į tą kambarėlį įeina Stapūnė, jauna, dikta merga, gal aštuoniolikos metų, tai ji palipo ant aukšto ir atnešė man į lovą *Sakalėlį* ketvirtai klasei, iš kurio pati ne taip seniai mokėsi. Motina vieną dieną man parodė tiktai raides, bet žodžių dėlioti nemokė, bet kai vakare ji prie pečiuko virė tą miltynę, aš jau pats, tiesa, dar labai palengva, skaičiau pasaką apie tris račius, kurie savo pilvus pakabino į šaką.

Motina apie tai pasakė Rimkienei, Stapūnei, ir tos jau kelis kartus buvo jėjusios, liepė skaityti garsiai, lyg niekaip negalėdamos patikėti tuo, ką mato. Rimkienė taip susigraudino, kad net atpjovė man pusę runkelio:

– Nesuvalgyk viso, pasidėk rytui. Ligoniuvi kožną dieną reik saldumo.

Bet daugiau man to saldumo nebedavė, aš, matyt, ir be jo išgijau.

Norėjau parašyti apie prisiminimų spalvas, bet kad iš tos pirmosios žiemos jokių gražesnių spalvų neprisimenu. Sirgau aš ilgai, ligi pat pavasario, kelis kartus buvau perskaitęs ir tą *Sakalėlį*, ir visus senus laikraščius, kuriais buvo išklijuota siena prie lovos. Paskui Stapūnė nuo aukšto atnešė keletą storų žurnalų, juose buvo nemažai nuotraukų, bet visose matėsi vien kunigai baltomis apykaklėmis, bažnyčių altoriai ir daug jaunų žmonių su vienodomis kepuraitėmis, tai susėdusių prie stalo, tai sustojusių

keliomis eilėmis prie kažkokių mūrinių pastatų. Ilga man buvo ta žiema, bet pavasaris vis tiek palengva artėjo, nes motina vis dažniau ir dažniau primindavo patėviui:

- Padirbk ir vaikui kokius medpadėlius, dabar visą žiemą kaip kalinėlis kiūkso ir kiūkso toj lovoj.
- Reiks padirbti, bet dabar neturiu iš ko.
- Nors tuos padus išdrožk, o paskui skūra apkalsi.
- Reiks padirbti, reiks padirbti. Pavasarį bus man tos skūros.

Ir vis nedirbo, o aš laukiau kaip saulės patekėjimo. Tik nesupratau, iš kur pavasarį jau taip tos skūros atsiras, o ir paties pavasario dar nė vieno neprisiminiau, bet jau žinojau, kad tada būna šilta ir galima basomis lakstyti po lauką. Ir motina to pavasario laukė, nes kažkaip net pačepsėdama vis jį prisimindavo:

- Jau galėsime kokią rūgštynę, kokią notrynę į putrą įmesti.

Prasidėjo didysis pavasario atlydis, ir tas sniegas, kurį mačiau pro abu langus, papilkėjo, patižo, smuko žemyn, o visų medžių šakos buvo šlapios ir juodos. Ir patėvis, pasikėlęs nuo savo trinkelės, vis žiūrėjo į pakalnės sodą už vieškelio:

- Jau greit nuleis, jau tą sniegą greitai suvisam nuleis.

Ko patėvis iš to sniego nuleidimo tikėjosi – nesupratau, man prie lango niekas neleido prieiti, nes jis tebuvo viengubas, rėmai šlapi, pro juos smarkiai pūtė, vos tik vėjas pasisukdavo iš tos pusės, o motina bijojo, kad vėl neatkrisčiau. Vieną rytą motina man apmovė savo vilnones kojines ir leido lipti iš lovos.

- Ar galva nesvaigsta?

- Ne!.. – ir puoliau prie to lango.

Pirmiausia aš pamačiau dvi spalvas, kurios ryškiai sudūrė man į akis: baltą ir raudoną. Sniego jau nebebuvo, išlindo aukštyn obelių kamienai, taip pat visų agrastynų ir serbentynų šakos. Tai juose, tuose krūmuose, ir dar ant žemės, dabar taip skaisčiai švietė balta ir raudona, pamačiau ir patėvį, vaikštantį tarp agrastynų, kol pagaliau supratau, kad ant visų šakų plaikstosi vėjuje daugybė kruvinų tvarsčių. Motina mane traukte atitraukė nuo lango ir vėl liepė lipti į lovą, pasakiusi, kad pirmam kartui užteks.

- Mama, o iš kur ten tiek tų baltų ir raudonų?

- Juk čia per žiemą rusų ligoninė buvo, vežė ir vežė iš Liepojos fronto. Neseniai tik iškėlė.

- O dabar kas ten yra?

- Ten tokie Pupeikiai gyvena, ir vaikų turi kaip pupų, kai atšils, galėsi nueiti pažaisti.

Parėjo patėvis, prieš tai kažką šlumštelėjo priemenėj už durų, susirūpinęs žvalgėsi po kambarį:

- Ar nematei, kur mano aštrusis peilis?

- Aš neganau tavo peilio, pats šįryt pjausteis taboką.

- A!.. Bet rupūžės, rupūžės!.. – vis kartojo, brazdindamasis po stalčių.

- Ko čia dabar rupūžiojys?

- Kaip ne rupūžės, nu, kaip ne rupūžės!.. Tokį gerą batą su visa koja išmetė!

Radęs tą peilį, vėl išėjo pro duris.

– Nu jo... – atsiduso motina. – Nu jo... Juk per visą žiemą nešė viską kibirais ir vertė į sodną... Dabar, kai atšilo, kokia nors kolera pasikels. Gausi dar palaukti su tais Pupeikio vaikais, pirmu reik aiškiai žinoti, ar nėra ten kokios pavietrės*.

Ir vėl iki pat pavasario žalumos nebėra ryškesnių spalvų mano prisiminimuose. Ligi pat to laiko, kai pro langą pamačiau sprogstančius agrastų krūmus už vieškelio, tokią gležną, tokią labai švelnią žalumą. Ir kruvinieji tvarsčiai niekur nebesiplaikstė, nes Pupeikis su savo vaikais graibstė juos su grėbliais nuo šakų ir, pasinešę toliau pakalnėn, degino kartu su pernykščiais lapais. Labai aitrūs, labai neskanūs dūmai skverbėsi pro langą net mums į kambarį, o patėvis, prisinešęs iš sodo glėbį supjaustytų šlapių kareiviškų batų, dabar man dirbo mažus medpadėlius, dirbo ne vieną dieną, o dvi, ir visą tą laiką aš stovėjau prie jo dešinės rankos kaip įbestas ir žiūrėjau nenuleisdamas akių. O trečią dieną nuo ryto iki vakaro kaukšėjau

* Pavietrė – maras, epidemija. (Red.)

kambary, apsiavęs tais medpadžiais, ir motinai pradėjo skaudėti galvą, o lauke vėl atšalo, suvisam sugedo oras, ir niekur nebuvo galima išeiti. Bet tą bjauriąją dieną pas mus atėjo aukšta apyjaunė moteris, su mama ėmė šnekėtis poniškai:

– Užgirdau, kad esat siuvėja, norėčiau išversti savo seną kostiumėlį.

Ir motina taikė poniškai, bet ir aš jau tą kalbą mokėjau, – ir iš *Sakalėlio*, ir iš senų laikraščių ant sienos.

– Aš išversčiau, bet kad neturiu siuvamosios mašinos.

– Aš turiu mašiną, bet pati siūti nemoku. Tai gal jūs pas mane ateitumėt?

Taip jos ir susitarė. O kai aukštoji ponია išėjo, motina paklausė:

– Ar žinai, kas ta buvo?.. Ta buvo mokytoja!..

Aš kažkodėl išsigandau, nors ir po laiko.

– Medpadžius dabar vaikas jau turi, tu užvilsk dar ant viršaus savo nertinį, rankoves atraitysi, ir eikit abudu, – patarė patėvis.

– Kad abiejų kaip ir nekvietė...

– Pasakysi, kad neturi kur palikti. O kuomet tau valgyti duos – ir anam įpils. Aš sau miltynės išsivirsiu.

O tas kitas rytas išaušo gražus ir saulėtas. Ir mudu išėjom. Tvirtai laikiausi motinos rankos, nes mokytojos baimė dar nebuvo praėjusi. Tai Stapūnė mane įėjusi vis gąsdindavo:

– Dabar tu čia baisiai mandras lovoj skaityti, bet palauk, kai reiks į mokyklą eiti, kai reiks tuos uždavinius spręsti, – išmanysi Kristaus malonę! Bus tau ir ašarų, ir visko!..

Pati po dvejus metus ar ne kiekviename skyriuje sėdėjo.

Mokykloje jau vyko pamokos, bet mokytoja pamatė mus ateinančius ir išėjo į gonkas pasitikti. Ji čia pat, kitame namo gale, ir gyveno. Ir tą savo seną kostiumėlį jau besanti padėjusi ant stalo. Kol jos poniškai šnekėjosi, mano akys bėginėjo palei sieną: vajeckau, kiek čia knygų!.. Kiek čia knygų!.. Mokytoja pastebėjo ir mano žvilgsnį, ir mano iš nuostabos pražiotą burną:

– Ar tu, vaikeli, jau ir skaityti moki?

– Moku!

– O kas tave išmokė?

– Aš pats!

Motina įsikišo:

– Pats, pats! Aš jam tik vieną kartą raides teparodžiau.

– Toks žirnis!.. Toks žirnis!.. Ar tu jau rudenį ir į mokyklą eisi?

Aš to nežinojau, motina nieko nebuvo sakiusi.

– Galėtų eiti, bet nežinau. Neturiu kuo apvilkti. Medpadėlius turi, o daugiau nieko.

– Aš savo Žygimanto drabužėlių pažiūrėsiu, jis ir vyresnis, ir stambesnis. Ponia, leiskit jį rudenį į mokyklą, leiskit. Tam pačiam kaime, netoli... O ką tu namie skaitai?

– *Sakalėlį* ir laikraščius ant sienų.

– Ponia... – pasisuko mokytoja į motinos pusę: – Juk yra kaime biblioteka! Mes mokykloj beveik nieko neturim, tik tai keletą vadovėlių. Tegul ima vaikas ir skaito! Kiek telpa į galvą – tiek tegul ir skaito! Ponia!..

– Ji net pakėlė pirštą į viršų. – Dabar pats imliausias jo amžius! Ką šiame amžiuje perskaitys – ir senatvėje atsimins, o ką vėliau – dar kažin.

Ji lengvai pastūmė mane į petį savo knygų pusėn:

– Eik ir rinkis... Aš, ponia, eisiu į klasę, jau girdžiu – vaikai galvomis eina...

Su knyga rankose aš įsitaisiau tiesiai ant dažytų grindų, ir man daugiau niekas neberūpėjo, net mokyklos vaikai, kurie kažkodėl vaikščiojo klasėje ne kojomis, o galvomis.

Įdomu būtų pamatyti, kaip jie tai daro, bet skaityti buvo įdomiau. Parėjęs ir aš mokysiuos vaikščioti ant galvos.

Ir vėl mano prisiminimuose baltas, gal net visai bespalvis tarpas, jei ne tie amžini ginčai tarp patėvio ir motinos. Žinoma, dėl tos bibliotekos. Aš ir pats klausinėjau Stapūnės, kur ji yra, nors ir nežinojau, leis patėvis man imti knygas ar neleis.

– Užlipi ant kalno – ir bus toks rudas namas su gonkomis, o ten balta lentelė ir juodai užrašyta: biblioteka... – iš ko supratau, kad ta biblioteka Stapūnės niekuomet ne traukė, gal net viduje nė vieno karto nėra buvusi.

Kai motina pagaliau vis dėlto paėmė prieš patėvį viršų, vis tiek aš ten dar lankytis negalėjau. Pirmą turėjau išeiti ilgą klausimų ir atsakymų kursą. Kiekvieną rytą, tuojau po pusryčių, patėvis mane prisivesdavo prie lango, kad geriau matyčiau jo rūstų veidą, kuris vaizdavo nežinau ką: gal bibliotekos vedėją, o gal kokį penkiais šautuvais ginkluotą viršininką. O kad atrodytų dar rūstesnis, nesisėsdavo kaip visuomet ant savo trinkelės, o pasilenkdavo virš manęs, skaudžiai suimdavo smakrą dviem pirštais ir pradėdavo klausinėti. Į visus klausimus turėjau atsakyti negalvodamas ir neužsikirdamas, vienodai gerai nuo pradžios, nuo galo ir iš vidurio.

– Kaip tavo pavardė?

– Granauskis. Romualdas.

– Kur tavo tėvas?

– Nežinau.

– O kas tas senis, kur su jumis gyvena?

– Patėvis.

– Kaip jo pavardė?

– Vaitas. Stasys.

– O kur jūs anksčiau gyvenot?

– Šiauliuose.

Šiauliuose mes niekada negyvenom, mes gyvenom Mažeikiuose, o iš Mažeikių ligi pat čia ir atbėgom, bet taip reikėjo sakyti.

– O kodėl dabar čia gyvenat?

– Kad mūsų namą vokiečiai subombardavo.

– O kodėl dabar pas Rimkų gyvenat?

– Kad patėvis su Rimkum tarnavo kartu kariuomenėj.

– O kur patėvis Šiauliuose dirbo?

– Prie gelžkelio.

– O kokios spalvos drabužius nešiojo?

– Juodos.

– O tie drabužiai ar buvo su antpečiais?

– Nebuvo antpečių.

– O šautuvą ar turėjo?

– Neturėjo.

– Gal kokį visai mažą turėjo?

– Ir mažo neturėjo.

– O antpečius ar turėjo?

– Neturėjo.

– Tai kokios spalvos buvo tie antpečiai?

– Kad neturėjo.

– O kaip atrodė tie antpečiai?

– Niekaip neatrodė.

– Tai kokios spalvos jie buvo?

– Kad nė kokios nebuvo.

- O šautuvą juk ant sienos laikė pakabinęs?
- Kad neturėjo šautuvo.
- O tokį mažą šautuvėlį? Ar nešiojo prie diržo?
- Nieko prie diržo nenešiojo.

Ir taip be galo, be krašto, ir vis du kartus per dieną: rytą ir vakare. Kaip poterius. Bet poterius dar galėjau suklysti, o šitų – jokiais būdais! Žinoma, jei norėjau nueiti į biblioteką, o rudenį – į mokyklą.

Tiktai niekas bibliotekoj manęs tokių dalykų neklausinėjo, užrašė vardą, pavardę, kur gyvenu ir kiek man metų, o tada pasakė, kad galiu eiti prie lentynos ir pats pasirinkti. Aš pasirinkau tiek ir tokių storų knygų, kad pūkšdamas vos užkėliau ant stalo.

- O ne, ne!.. Duodam tik po tris.

Išsirinkau tris pačias storiausias, kad ilgiau užtektų. Be to, nebuvo tikras, ar patėvis kokį rytą neapsigalvos ir neuždraus daugiau ten lankytis. Vedėja pakraipė, pakraipė galvą, bet sakyti nieko nesakė.

Ta vedėja, žydelkaitė, vardu Judita, buvo atsiųsta iš Salantų, ir visi sakė, kad šnipinėti kaime. Patėvis visai ne juokais išsigando, tačiau tokių mažų vaikų ji, matyt, dar nešnipinėjo. Jos akys buvo tamsiai rudos, o ant galvos nešiojo tokią didžiulę kupetą juodai mėlynų žvilgančių plaukų, jog ta jos galva iš toliau atrodė visa aplipusi ką tik parskridusiais varnėnais. Bet aš ją temačiau tik du kartus, trečią kartą nuėjęs, radau biblioteką uždarytą. Kaime sakė, kad naktį atėjo miškiniai, plikai nukirpo tuos plaukus, išspardė užpakalį ir liepė dingti iš čia, kad daugiau nė kvapo nebūtų. Po savaitės jos vietoj sėdėjo suvargusi moterėlė, ji netoliese ir gyveno, o kai į kortelę rašydavo knygų pavadinimus – net tų be klaidų nurašyti nemokėjo. Bet dabar aš skaičiau nuo ryto iki vakaro, neberūpėjo net Pupeikio vaikai, būčiau skaitęs ir per naktį, jeigu tiktai kas būtų leidęs. Blogai yra būti vaiku, visai negali turėti jokio savo gyvenimo.

[...]

Būdavo dienų, kai visas kaimas atrodydavo kaip susigūžęs iš baimės. Net trobų stogai, ir tie, rodos, pašiurpdavo ir pažemėdavo. Tada po jį naršydavo sribai. Stapūnė išvesdavo Dūlį į kiemą, pliaukšteldavo delnu per kaklą:

- Eik, Dūli! Eik, kur žinai!

Ir paleisdavo be jokio apnarslio ar brizgilo. Tas ir nueidavo laukų keliuku jam taip kvepiančio Šauklinės miško pusėn. Ten, laukuose, niekas negalėjo jo pagauti. Vos pamatęs besiantinantį žmogų, tiktai suprunkšdavo ir kaip vėjas pasileisdavo zovada, o miške nei tu jo pamatysi, nei rasi. Bet Stapūnei tereikėdavo tik pašaukti:

- Dūli!.. Dūli!.. – ir tas, iškėlęs uodegą, iš toliausiai atsuoliuodavo tiesiai prie kūtės durų.

Sribai buvo gudrūs. Kartais jie pereidavo kaimą jau prieš pat sutemstant, mes, matai, einam visai kitur, palaukdavo nakties sulindę kokiam alksnyne, o tada vėl sugrįždavo. Už eglaičių, už sodų, už daržinių rytais likdavo jų išstovėtos vietos ir aplinkui mėtydavosi geltonos nuo drėgmės nuorūkos. Ir per kiaurą naktį lodavo viso kaimo šunys, nors jie ten tūnodavo ir tylutėliai, todėl tų šunų jie baisiausiai nekentė, kaip ir šunys – jų.

Bet ir tokiais kartais, jau visai prieš naktį, Stapūnė išvesdavo Dūlį į kiemą:

- Eik, Dūli! Eik, kur žinai!

Ir Dūlis nužingsniuodavo keliuku tolyn.

Begrįždavo jis tiktai rytą ir ramus stovėdavo priešais uždarytas kūtės duris, kol Stapūnė, pasivogusi iš motinos patį didžiausią virtą runkelį, tekina išplasnodavo į kiemą. Ten, tvarto prietemoj, ji bučiuodavo Dūlį į lūpas ar, apsikabinusi kaklą, prisiglaudusi žandas prie žando, ilgai taip stovėdavo.

O vieną rytą kaimas sužinojo, kad Šauklinės miške sribai vis tiek užtiko bunkerį, atkėlė kažį kokią eglaitę ir primėtė į vidų granatų. Ir tada juos, visus keturis, parvežė į miestelį, išrengė ir pametė aikštėj po užkandinės langais. Stapūnė buvo ten nubėgusi, o grįžusi krito savo kambarėlyje į lovą ir tris dienas

verkė. Ne, ji tris dienas ir naktis kaukė ir staugė už sienos kaip kalė, o mes visi negalėjome miegoti, bet nei patėvis, nei motina ant Stapūnės nepasakė nė vieno blogo žodžio.

Paskui Stapūnė, įprašiusi patėvio pašerti ir pagirdyti Dūlj, kažkur išvažiavo. Rimkienė sakė, kad į Klaipėdą pas gimines. Visai jau greitai reikėjo sėti bulves, sodinti daržus, tad patėviui teko pristoti pas Rimkienę už berną. Pasikinkęs Dūlj jis suarė daržą, pats ir sėjo, ir akėjo. O apie visą likusią ūkio žemę Rimkienė taip ir pasakė seniūnui:

– Gali valstybė viską pasiimti, man užteks ir daržo. Atsisakau tos žemės ir dabar nebesu nė kokia buožė!

Visą tą pavasarį vaikščiojo pajuodusi, pikta ir labai nelaiminga, ir aš gerai supratau kodėl: matyt, pritrūko tų savo runkelių. Ji užduralio darže paskyrė mums dvi ežias: kopūstams ir burokams. Cibullaiškių ir krapų, sakė, galėsime ir taip pasiskabyti. Ir dar paskyrė dirvelį aštuonias vagas bulvių, bet per vasarą už tai mums reikėjo viską laistyti ir ravėti. Motina iš džiaugsmo visa švytėjo:

– Kas per gerumas motriškos!.. Gal jau ateinančią žiemą nebreikės taip kentėti!..

Bet paskui Rimkienė pradėjo sakyti, kad jai blogai su širdim, ir net per sieną galėjai užuosti valerijonų kvapą. Kažkodėl prieš tai pardavė ir karvę, ir veršį: čia pat, per vieškelį, Pupeikiams, kur buvo daug vaikų ir kur aš kartais nueidavau žaisti. O Dūlio kaime niekas nenorėjo. Motina nedrįso prašyti, kad paliktų tą karvę mums pasimelžti, kol parvažiuos išsigydžiusi. Tad patėvis, pasikinkęs Dūlj, vežė Rimkienę toli, į Skuodo gelžkelio stotį, o iš ten jau pati nuvažiavo į Klaipėdą. Baisiai nenorėjo patėvis tos kelionės, baisiai nenorėjo, gal todėl ir išvežė sutemus ir dar prieš aušrą sugrįžo. Kai aš prašydavaus išeiti pas tolimesnius vaikus, visuomet rūščiai užlauždavo antakius ir pradėdavo šaukti:

– O aš ar einu kur iš kiemo?! Ar iškeliu koją?!

Jeigu ne ta biblioteka, baisiai nuobodė ir ilga būtų buvusi visa vasara. Mokyklos, tartum ką nujausdamas, aš visai nelaukiau. Nei Stapūnė, nei Rimkienė iš tos Klaipėdos vis negrįžo ir negrįžo, bet mes, likę vieni, vis tiek negalėjome jaustis kaip ponai, nes nežinojome, kurią dieną jos ims ir sugrįš. Vėliau, vasarai baigiantis, mums atėjo laiškas, baisiai išgąsdinęs patėvį, bet, ačiū Dievui, jis nebuvo valdiškas. Aš irgi skaičiau tą laišką, bet atsimenu iš jo tik kelias vietas. Rašė Stapūnė, žinoma, su klaidom ir kaip su vištos koja. „Mamalė jau ilgai nebtrauks. Sako kad vyska nusiraukit ir nusikaskit.“ Ir dar viena vieta, jau pačioj pabaigoj: „Vaitai nikumet nemušk Dūlio.“ Jos daugiau čia taip ir nebesugrįžo, bet kaime vis tiek niekas kitaip nesakė: Rimkienės ūkis ir Rimkienės ūkis.

[...]

Bet ir šiltos vasaros pabaiga, ir mokyklos pradžia nesulaikomai artėjo. Vieną rytą motina į daržą nebėjo, išdėliojo ant stalo mokytojos dovanotus drabužėlius. Jis buvo vardu Žygimantas, aš neužmiršau. Tai to Žygimanto švarkelį ir kelnes aš dabar nešiosiu. Motina liepė viskuo tuo apsivilkti ir patenkinta pasakė:

– Užteks tiktai atlenkti. Nors ir menkai, bet juk ir tu vis tiek augi.

Apvilktas antrą kartą tais jau atlenktais drabužiais, aš kažkodėl nevaikščiojau grožėdamasis savim kaip kalakutas, o tuojau ėmiau vilktis šalin, – lyg negera nuojauta, lyg koks neramus jausmas pradėjo spausti paširdžius.

– Ko? – pakėlė antakius motina. – Pavaikščiok, pavaikščiok, prisipratink.

– Nenoriu, – ir, viską nusimetęs, atsisėdau ant lovos.

Kad būtų drąsiau, į mokyklą susitariau eiti kartu su Pupeikio vaikais, motina manęs nelydėjo:

– Mokytoją jau pažįsti, savo vardą pavardę žinai, tiktai gimimo metus atsimink.

Patėvis iš vakaro man užtaisė dar vieną klausimų atsakymų repeticiją, šį kartą pačią ilgiausią ir painiausią, bet aš niekur nesusimoviau, viską atsiminiau dar iš pavasario.

– Gerai, – linktelėjo galvą. – Galėsi eiti. Bet rytoj eidamas dar viską galvoj persikartok.

Aš jam nebuvau sakęs, kad eisiu kartu su pupeikiukais, mes vieni patys buvom taip susitarę. Kaip aš su jais eidamas persikartosiu?

Mokyklos kieme šurmuliavo jau daug vaikų, vienus jau pažinojau iš matymo, kitų ne. Pupeikiukai tuojau mane paliko ir išsilakstė kas kur, todėl nedrąsus stovėjau po pastoge, atsirėmęs nugara į sieną. Mokytoja mane pamatė ir pati priėjo, uždėjo ranką ant peties:

– Tai atėjai, Granauskai?

Aš linktelėjau galvą. Nenukeldama man nuo peties tos rankos, ji pasisukusi dairėsi po kiemą, paskui pradėjo šaukti:

– Pirmokai visi pas vedėją!.. Pirmokai!.. Pirmokai visi čia!..

Sugraibiusi nedidelį mūsų būrelį, įsivedė į klasę, o ten prie stalo stovėjo aukštas ir liesas jos vyras, ir aš supratau, kodėl abudu jie tokie liesi: juk jie taip pat buvo svetimi šitame kaime, neturėjo čia nei savo žemės, nei giminių.

Mokykla – tai du dideli kambariai, kuriuose išilgai stovėjo po dvi juodų suolų eiles. Viename kambaryje sėdėjo pirmokai ir trečiokai, kitame – antrokai ir ketvirtokai. Eilių pradžioje kuitėsi mergaitės, berniukai šurmuliavo už jų, o kai mane pasodino maždaug eilės viduryje, – pro mergaičių kasas ir galvas visai negalėjau matyti lentos.

– Taip nieko nebus! – pasakė mokytoja ir liepė visoms mergaitėms persėsti per vieną suolą atgal.

Pakilo bruzdesys, suolų trankymas, o mane mokytoja nusivedė į patį priekį ir liepė sėstis į pirmąjį suolą tiesiai priešais jos stalą. Bet aš stovėjau nudūręs galvą ir visas degiau iš gėdos. Kodėl aš turiu sėdėti pirmiau tų mergų? Ir dar prie pat mokytojos stalo? Ir dar visai vienas?

– Taip nieko nebus! – vėl pasakė mokytoja, o aš jaučiau, kad klasei visiškai manęs negaila, jie tik žiūrėjo, kuo čia viskas baigsis. – Pupeiki, ateik čia!

Pupeikiukas priėjo.

– Katras norit sėdėti prie lango?

– Aš!.. Aš!.. – ir Pupeikiukas vikriai šmurkštelėjo į suolą. Tiek to, man bus gerai ir iš krašto. Užtat po skambučio visuomet pats pirmasis galėsiu išbėgti į lauką. Kai pasigirdo tas skambutis, aš iš nedrąsumo niekur nebėgau, palaukiau, kol išbėgs kiti, bet Pupeikiukas jau stūmė mane iš suolo:

– Stokis!.. Ar sėdėsi čia kaip pašiktas?..

Kieme stengiausi laikytis arčiau jo, juk, kaip ne kaip, dabar jis turėjo būti geriausias mano draugas, bet jis tuojau nukūrė kaip zuikis pas brolius, todėl ir aš nubėgau. Tame būryje buvo ir kitų berniukų, kurių dar nepažinojau. Staiga pajutau, kad mane kažkas kietai nutvėrė už švarkelio apykaklės. Pradėjau muistytis, gręžioti galvą, kol pamačiau užpakalyje išraudusį nuo pykčio Žygimanto veidą:

– Atiduok!.. – šaukė jis ir dabar jau draskė atlapus. – Čia mano švarkas!..

O Pupeikiukai visi stovėjo aplinkui, juokėsi ir nė vienas manęs negynė. Bet iš kažkur išdygo mokytoja, nutvėrė sūnų už ausies:

– Kad man daugiau niekada prie jo nelįstum!..

Taip, už ausies nutvėrusi, ir nusivedė Žygimantą per visą kiemą kažkokį skersą, paskui – į gonkas, o iš gonkų – į savo kambarį. Kitą pertrauką aš jo niekur kieme nemačiau ir naiviai pagalvojau, kad šituo man viskas ir baigėsi, o savo didelę gėdą per piešimo pamoką neilgam tarpui beveik visai buvau užmiršęs. Turėjo skaudėti tam Žygimantui, turėjo kaip reikiant jam skaudėti, o gėdos jis patyrė neką mažiau už mane. Todėl abudu dabar esam lygūs, ir, pagalvojus, jam iš tikrųjų nebėra ko prie manęs lįsti. Jeigu ne mokytoja, būtų jis mane mušęs ar ne? Muštis aš visiškai nemokėjau ir nežinojau, kur galima apie tai paskaiyti. Daug kur rašo, kad mušasi, bet niekur nerašo, kaip visi to išmoksta.

Per ilgąją pertrauką mus visus pirmokėlius mokytoja nusivedė po medžiu, sustatė į glaudų ratą veidais į vidų ir pamokė tokio žaidimo – žiedą dalyti. Du vaikščiojo to rato viduryje, mes stovėjom suglaustus delnus atkišę į priekį, vienas visiems kišo į tuos delnus „žiedą“ – pusę trintuko, o antrasis turėjo atspėti, kuriam tarp delnų įspraustas.

– Sargi Margi, kur žiedas žyd?

Pasižiūrėjusi, ar supratom, mokytoja nuėjo kitur. Taip mums visiems patiko tas žiedo dalijimas, kad nieko daugiau nematėm ir negirdėjom. Staiga pajutau, kad man kažkas nugaroje ne taip. Atsisukau – o užpakaly vėl stovėjo iš pykčio išraudęs Žygimantas, jis metė man į akis iš švarkelio nugaros iškirptą didelį lopą:

– Še! Nešiok dabar!..

Vaikai apstulbo, stovėjo apstulbę net tada, kai Žygimantas jau buvo paėjęs tolokai šalin: kas dabar bus?.. Nieko nebuvo, aš pakėliau tą lopą ir bliaudamas pasileidau mokyklos keliuku į vieškelį. Koks ilgas buvo mano bėgimas, kaip garsiai, kaip graudžiai aš verkiau bėgdamas!.. Moterys daržuose stovėjo pakėlusios galvas, negalėdamos suprasti, kokia nelaimė nutiko tam pabėgėlių vaikui.

Dvi dienas nėjau į mokyklą, ir jokia jėga nebūtų privertusi manęs to padaryti, nors motina kuo gražiausiai įsiuvo tą lopą atgal. Trečią dieną į namus atėjo pati mokytoja, ir turėjau eiti. Ji visą kelią ramino mane, laikydama už rankos, bet geriau jau būtų neraminusi ir nelaikiusi.

Atminties linija, kuri eina mano galvoj per tą laiką, kai aš mokiausi pradinėj, yra sutrūkinėjusi į taškelius ir trumpus neryškius brūkšnelius: gal dėl to, kad mokiausi aš ten neilgai ir be jokių didesnių pastangų, tartum pasišvilpaudamas, o gal dėl to, kad viską užgožė ir prislopino pati pirmoji diena, tas švarkelio iškarpymas. Neilgai aš ir tesėdėjau su Pupeikiuku pirmoj eilėj nuo lango, gal kokias dvi savaites. Vieną dieną mokytoja pasakė:

– Pasiimk savo sąsiuvinį ir eik į antrą klasę.

O ta antra klasė – tai tik antras mokyklos kambarys: taip pat dvi suolų eilės ir tarp jų vaikščiojantis liesas Žygimanto tėvas. Sustojęs tarpdury ir žiūrėdamas jam į akis aš garsiai pasakiau labą rytą, nors visai neseniai kieme jau buvau sakęs. Klasė nutilo, tiktai pačiame jos gale, ketvirtokų eilėj, girdėjosi piktas Žygimanto šnopavimas, ir aš staigiai pajutau, kad visai nebenoriu tos antros klasės, bet mane vėl pasodino eilėj, kur prie lango, ir vėl – prie pat mokytojo stalo. Jau ir pirmoj klasėj buvau pats mažiausias, o koks beatrodžiau dabar, tarp antrokų ir ketvirtokų, nenorėjau net pagalvoti. Bet ir ten aš nesėdėjau net iki Kalėdų. Vieną rytą mokytojas pasakė:

– Pasiimk savo sąsiuvinį ir eik į trečią klasę.

Ir vėl, sustojęs tarpdury, pasakiau labą rytą, ir vėl buvau pasodintas į patį pirmąjį suolą, bet jau nebe priešais mokytojos stalą, ir per visas pamokas niekas piktai už nugaros nebešnopavo.

Kitais metais, kai vėl sėdėjau kitam kambari, Žygimanto jau nebebuvo, dabar jis buvo išvežtas į Kretingą ir mokėsi jau ten. Tais kitais metais gal ir vėl kaip pernai būčiau buvęs varinėjamas iš vienos klasės į kitą, bet pradinėj juk nebuvo nei penktos, nei šeštos klasės, ir turėjau toj vienoj klasėj sėdėti ligi pat pavasario. Rudenį, kai vėl reikėjo ruošti į mokyklą, dabar jau toli, už penkių kilometrų miestelyje, paaiškėjo daug tokių dalykų, kurių anksčiau nežinojau: kad negalėsiu su vienu švarkeliu per pūgas vaikščioti taip toli, nebent pats sau grabo ieškočiau, kad mano kojos dar tokios trumpos, jog rytais per pusnis niekaip neišbrisiu, kad esu mažas ir susitraukęs kaip džiovintas krupis, per dvejus metus nepaaugęs dorai nė per pirštą, kad visas pajuodęs, o paakiai kaip mėlynių sunka padažyti. Todėl tuos metus turėsiu apsiriboti vien biblioteka ir parsineštomis knygomis, kiūtoti savo lovos kampelyje, įbedęs nosį į puslapį, ir kasdien svajoti kaip man bus gerai, jei kitais metais nors kiek, nors trupinėlių paaugsiu.

[...]